

I

Naktis buvo rasota, net rudeniškai šalta. Tačiau tvyrojo neįprasta tylą — niekur nebuvo girdėti to dundėjimo ir užesio, kurį į užbesiadžę atnešė karas.

Likučiai penkiasdešimt penktosios divizijos, priskirtos tryliktajai armijai, kuri gynėsi prie Sožės tarp Propoisko ir Kričevo, be mūsų persikėlė per Besiadžę, nedidelę pietryčių Baltarusijos upę, ir pasitraukė į Strugauską Budą. Tenai buvo parengta nauja gynybos linija: beveik mėnesį moterys ir nešaukiamojo amžiaus vaikinai važinėjo iš Verameikų kasti apkasų ir prieštankinio griovio. Pradžioje kasėjai buvo vežiojami į Latoką, už Babinavičių miestelio, bet iš kažkur „emkomis“ atvažiavo kariškiai ir įsakė darbus nutraukti. Tada kasėjai buvo susodinti į kolūkio mašinas, dar nerekvizuotas armijai, ir nuvežti į Strugauską Budą. Iš ten kolūkiečiai į Verameikus paprastai grįždavo kas savaitę — dirbo pamainomis, ir moterys gy-rėsi, kad jeigu prie Sožės mūsų kariai ir nesulaikys vokiečių, tai jau Iputės, antro didelio Sožės intako, šie jokių būdu nepereis: tenai vienų žemių tiek pripilta ir rąstų smėlin tiek pridėta, jog pats velnias nusilaužtų koją. Bet, kol mūsų vyko prie Sožės, žmonės vylėsi — gal iš tikrųjų vokiečiai toliau neprasivers ir Verameikai išvengs nelaimės. Buvo kalbama, kad per aną karą, Pirmąjį pasaulinį, vokiečiai Besiadzės nepriėjo. Tačiau liepos pabaigoje, susirinkę į gurguolę, išvažiavo Babinavičių žydai. O dar po savaitės Verameikų gyventojai pamatė, kaip du vikšriniai traktoriai nutempė smėlėtą vieškelį iš Belaja Hlinos didžiulę patranką, atskirai vamzdį, atskirai lafetą. Toliašaudė — lingavo galvas vyrai, o jeigu toliašaudę gabena iš fronto, vadinasi, traukiasi. Žmonės kažkaip iš karto pritilo, ėmė užkasinėti į žemę mantą, toliau nuo svetimų akių. Rugpjūčio pradžioje kolūkio pirmininkas Radzivonas Čubaris sušaukė paskutinį bendrą susirinkimą. Iš dviejų gyvenviečių — Mamonaukos ir Kuligajau-

kos, sudarančių vieną Verameikų kolūkio brigadą, į susirinkimą atėjo tik tai senas valdybos narys Sidaras Rauniaginas. Tada Čubaris nusiuntė žmogų į Mamonauką pakviesti vienerankį Bachanioką: iš Krutagorjės, rajono centro, telefonu gautas nurodymas surinkti iš ganyklų visas likusias kolūkio karves. Pagrindinė banda, pusantro šimto karvių, buvo išginta iš Verameikų anksčiau. Varė kolūkio pirmininko pavaduotojas Dzianisas Zazyba ir du kolūkiečiai, Ivanas Chacholas ir Mikola Racejevas, kurie dėl amžiaus dar nebuvo mobilizuoti. Visas kitas karves buvo liepta ginti ton pačion pusėn, per Karačevą link Chatyničių. Vos sužinojęs, kam pakvietė į Verameikus pirmininkas, Bachaniokas ėmė atsisakinėti, nesigėdijo net ašarų, bet Čubaris neatlyžo, ir Bachaniokas turėjo ruoštis į kelionę. Bandą išginė sekmadienį, pavakare. Karvės lyg nujautė, kad jų laukia labai ilgas kelias, dėl to gailiai mykė ir, genamos kaimo gatve, taikėsi įbėgti į kokį kiemą, kur tik buvo atkelti vartai. Čubaris pats padėjo jas iš ten išvaryti, stūmė šautuvo buožę, plūdosi ir vis rėkė ant moterų, prašančių, kad paliktų kaime bent prieauglį, — girdi, nežinia, kaip toliau viskas susiklostysią. Bet Čubaris pyko, sakydamas, jog yra rajono nurodymas ir jog jis neturi teisės savo galva palikti priešams kolūkio turtą. Pagaliau banda išėjo iš kaimo, ir Bachaniokas, šmaukščiodamas botagu, nuginė ją Hutkos keliu. O dar po keleto dienų į kaimą grįžo Dzianisas Zazyba. Be Ivano Chacholo ir Mikolos Racejevo: jie patraukė į šaukimo punktą Chatyničiuose.

Zazyba grįžo į kaimą liguistas: eidamas į Verameikus, atsigėrė šalto vandens, ir jam užėmė gerklę. Kai į namus atėjo kolūkio pirmininkas, šeimininkas gulėjo plačioje medinėje lovoje. Jis buvo sumenkęs.

Čubaris pastatė šautuvą į kampą ir dirbtinai žvaliai paklausė:

— Na, kaip einasi?

Zazybos žmona Marija pataisė ant vyro kojų apklotą ir tyliai išėjo iš pirkios: jinai ir anksčiau išeidavo, kai Čubaris juos aplankydavo.

— Karves atidavėm. Raštelis su antspaudu ant stalo. Tik tai va pats... — Zazyba droviai pažvelgė į Čubarį. — Bet kaip nors pasitaisysiu. Ne pirmas kartas. Ta gerklė mane visada nukamoja.

Čubaris ėmė vaikštinėti po pirkią — diktas jis buvo vyras,

svėrė apie šešis pūdus, ir per vasarą išdžiūvusios grindys sugirgždėjo nuo jo žingsnių.

— Ilgai jūs ten vazojotės, — sumirksėjo Čubaris paraudusiomis nuo nemigos akimis.

— Na... kol susitvarkėm...

Tada Čubaris, lyg pyktelėjęs, pasakė:

— Ką gi, dar spėjai žvakių gesinti!..

Zazyba patrynė kairiu delnu plačios nosies galiuką, suraukęs neskustą veidą:

— Bent atsisėstum, Antonavičiau...

Čubaris paklausė ir priėjo prie suolo, stovinčio pasienyje. Bet atsisėdo ant kraštelio, sakytum tik dėl to, kad žiūrėtų pro langą į gatvę, ir Zazyba matė vien jo pakaušį ir kairę ausį. Valandėlę pirmininkas tylėjo.

— Nesuprantu, — pagaliau gūžtelėjo jis pečiais, — kodėl tu nepasilikai. Visi bėga kuo toliau iš čia, į užnugarį, o tu staiga?

— Aš, Antonavičiau, per tą laiką, kol čiaėjau, prisiziūrėjau ir žmonių, ir pasaulio. Vieni iš tiesų, kaip tu sakai, bėga, o kiti nė neketina. Iš Verameikų, rodos, niekas neišbėgo?

— Na ir kas? — tarsi nesuprato Čubaris. — Nelygink paprastų kolūkiečių su mumis. Kolūkiui vadovavom juk mudu. Ar gal pamiršai?

— Ne, nepamiršau, — šyptelėjo Zazyba.

— Tai kam tuščiai kalbėti! O gal ketini prie naujos valdžios prisitaikyti? Šiaip ar taip, ir pats lyg nukentėjęs, ir tavo sūnus...

Zazyba patraukė pagalvę prie sienos, atsisėdo: staiga pajuto, kad jam stinga oro.

— Ak, štai kaip!.. Tu apie tai! — vos beištarė.

Zazyba vėl pajuto nesmagumą, kaip ir prieš kelerius metus, kai buvo suimtas Masejus. Jis tada nesmagiai jautėsi ne dėl to, kad staiga buvo pašalintas iš pirmininkų ir pakeistas Čubariu. Kaip tik šito Zazyba neišgyveno labai skaudžiai — mat, nelaimė, ištikusi sūnų, be galo jį sukrėtė, nustelbė visa kita, ir jis nebeįstengė galvoti apie asmeninę skriaudą. Be to, Zazyba manė — ir ne tik tai jis vienas, — kad su juo pasielgta ne per griežčiausiai: neleido nuskriausti partijos rajono komiteto sekretorius Prakopas Maštakovas. Nebuvo pamiršta jo praeitis — piliecinis karas ir aštuoneri metai pirmininkavimo. Ir anais sunkiais laikais Čubaris lyg į šuns kailį įsisiuvo ir kiekviena proga